

Un dietari institucional fins ara ignorat. El dietari del Reial Consell Criminal

Antoni Simon i Tarrés

Universitat Autònoma de Barcelona
Departament d'Història Moderna i Contemporània
Edifici B. 08193 Bellaterra (Barcelona). Spain
antoni.simon@uab.es

Resumen

En este artículo se presenta un dietario institucional catalán hasta ahora ignorado: el dietario del Real Consejo Criminal. Después de caracterizar el género de los dietarios y de describir el órgano institucional del Real Consejo, el autor remarca los rasgos más destacados del manuscrito 2338 de la Biblioteca Nacional de Madrid. También expone los argumentos en que se basa su atribución y pone de manifiesto la relevancia histórica de la existencia del dietario.

Palabras clave: dietario, Real Consejo, Cataluña.

Resum. *Un dietari institucional fins ara ignorat. El dietari del Reial Consell Criminal*

En aquest article, s'hi presenta un dietari institucional català fins ara ignorat: el dietari del Reial Consell Criminal. Després de caracteritzar el gènere dels dietaris i de descriure l'òrgan institucional del Reial Consell, l'autor hi remarca els trets més destacats del manuscrit 2338 de la Biblioteca Nacional de Madrid. També hi exposa els arguments en què es basa la seva atribució i assenyalava la rellevància històrica de l'existència del dietari.

Paraules clau: dietari, Reial Consell, Catalunya.

Abstract. *An unknown institutional diary. The Catalan diary of the Criminal Royal Council*

The aim of this paper is to present a catalan institutional diary ignored until the present day: the diary of the Criminal Royal Council. After the characterisation of the diary's genre and the description of the institutional organisation of the Royal Council, the author underlines the most remarkable features of the manuscript 2338 in the National Library of Madrid. The author also puts forward the arguments in which the attribution is based and points out the historical relevance of the diary's existence.

Key words: diary, Royal Council, Catalonia.

Sumari

Dietarística i dietarística institucional
El Reial Consell Criminal
i la tercera sala de l'Audiència

El dietari del Reial Consell Criminal
Valoració de cloenda

Dietarística i dietarística institucional

Hom pot definir el dietari com un gènere de narrativa de caràcter històric que s'organitza formalment amb enregistraments apuntats dia per dia. És un tipus de document històric que apareix en els segles baixmedievals com una derivació evolutiva dels annals i dels crònicons medievals més tardans. El *Cronicó Barcinonense IV* o *Crònicó de Mascaró* és un bon exemple d'aquest caràcter mixt o de transició cap a la dietarística. Dit cronicó, que abraça el període del 714 al 1398, segueix el model de les grans cròniques medievals fins que, d'ençà dels esdeveniments que refereix de l'any 1379, agafa l'estructura detallada d'un dietari¹.

Entre els dietaris dels segles baixmedievals i moderns, hom hi pot distingir els de tipus particular o personal i els de caràcter institucional. El dietari del vigatà Joan Torralles, que cobreix els anys que van de 1365 a 1428, o el dietari o *llibre de jornades* del notari i poeta barceloní Jaume Safont, que abraça el període 1411-1484, són dues primerenques i destacades peces de la dietarística privada catalana, que, en els segles de la modernitat, té una producció abundosa, la qual cada vegada és més valorada i emprada pels historiadors i altres estudiosos².

En molts pocs anys, les memòries i els diaris personals han deixat de ser una documentació rara o excepcional en l'estudi de la Catalunya moderna. Una munió de textos de pagesos, capellans, menestrals, notaris, mercaders, etc. ha sortit a la llum, esmicolant vells clixés sobre les incapacitats culturals o de mentalitat per produir aquests escrits en primera persona. Ben al contrari, ara es remarca l'abundor de les autobiografies, els diaris, els dietaris, els llibres de notes, les memòries i altres formes d'aquesta *écriture du for privé* en la Catalunya dels segles xv, xvi, xvii i xviii, tot comparant el cas català amb el de la Itàlia septentrional, amb la Provença, el sud d'Alemanya, Holanda o Anglaterra, zones, totes aquestes, on els escrits familiars i personals van ser ben prolífics en els segles de la primera modernitat³. Plèthora dietarística que, d'altra banda, hom també comença a destacar pel País Valencià i per les Illes Balears⁴.

Els dietaris institucionals són, evidentment, menys nombrosos. Corresponen a les grans corporacions municipals i eclesiaístiques (consells municipals i capítols catedralicis especialment) i també són elaborats per les escriptories de les grans institucions polítiques del Principat i dels comtats: Diputació del General, Corts i juntes de braços. El *Manual de Novells Ardits* o *Dietari de l'Antich Consell Barceloní*, el *Dietari de la Generalitat*, el *Llibre de les Solemnitats de Barcelona*, el *Dietari de la Fidelíssima vila de Puigcerdà*, la crònica *Exemplària* de la catedral de Barcelona,

1. COLL I ALENTORN, M. (1991), *Historiografia*, Barcelona, p. 384 i s.
2. El dietari de J. Torralles va ser publicat per E. MOLINÉ I BRASÉS (1915-17) a «Noticiari català dels segles XIV y XV», *Butlletí de l'Ateneu Barcelonès*, núm. I, p. 211-220; el de J. Safont, per Josep M. SANS I TRAVÉ (1992) a *Dietari o llibre de jornades (1411-1484) de Jaume Safont*. Barcelona.
3. Bàsicament: SIMON, A. (1988), «Memorias y diarios personales de la Cataluña Moderna», *Historia Social*, núm. 2, p. 119-134; AMELANG, J. (1998), *The Flight of Icarus: Artisan autobiography in Early Modern Europe*, Stanford; i TORRAS, X. (2000), *Els llibres de família de pagès*, Girona.
4. Bàsicament: ESCARTÍ, V. J. (1998), *Memoria privada: Literatura memorialística valenciana dels segles XV al XVIII*, València; i SIMÓ ROCA, C. (1990), *Catàleg de noticiaris mallorquins (1372-1810)*, Mallorca.

el *Llibre de memòries de Sant Joan de Perpinyà*, serien alguns exemples destacats d'aquesta tipologia documental.

Aquests textos, tot i que atorguen, lògicament, una atenció preferent a la vida i als esdeveniments més directament lligats a la institució pròpia, no descuiden, però, el context històric general de l'època, ni tampoc deixen d'aportar detalls de caràcter personal, familiar, professional o politicoideològic d'individus o col·lectius aliens a la institució i, naturalment, dels seus integrants. Altrament, tot i ser redactats per escriptors o notaris que intencionadament volen donar a aquests dietaris unes característiques marcadament formals i cartesianes, si hom analitza amb detall aquests textos, observa que, en el tractament de moltes qüestions, ens trobem lluny d'una crònica freda i desapassionada. Els interessos propis de les institucions, les seves tensions internes i externes, el bategar dels seus membres i, naturalment, el sentir dels seus secretaris, escriptors o cronistes acaben sortint-hi reflectits. En comentar el *Dietari de la Generalitat* corresponent als anys inicials de la Guerra dels Segadors, Joan Lluís Palos ha apuntat que més que una crònica asèptica, el text «té molt a veure amb una autobiografia col·lectiva»⁵. D'altra part, en moments de ruptura política i de trasbalsament social, com és el cas de Catalunya l'any 1640, aquestes institucions es veuen abocades a prendre iniciatives i decideixen finalment adoptar opcions polítiques molt transcendents, sovint enmig d'incerteses i discrepàncies, la qual cosa fa que normalment aquests dietaris assumeixin una funció «explicativa» i «justificadora», funció que comportava, per als responsables de la seva elaboració, «haver de posar molta cura en la selecció dels fets destinats a teixir la trama argumental de notable consistència que confereix al text una coherència expositiva», segons ha observat el mateix Joan Lluís Palos per al *Dietari de la Generalitat*⁶.

Ens trobem, en definitiva, davant textos que són molt més que simples «descripcions» més o menys riques dels esdeveniments d'una època. Hom hi pot captar els punts de vista, els capteniments, els estats d'ànim... d'uns col·lectius que, si bé eren diversos internament, conformaven unes institucions que van tenir un eminent protagonisme polític i social en la vida catalana d'aquell temps.

D'altres característiques mereixen ser destacades d'aquests dietaris institucionals. Al nostre entendre, el seu sentit i la seva motivació van estretament lligats a una consciència que la vida de la institució té una rellevància històrica i que l'escrit que reflecteix el seu bategar diari serà un testimoniatge fonamental de la seva memòria, de la seva permanència en el temps; un instrument, en definitiva, que permetrà ampliar la frontera de l'efímera temporalitat. Aquesta idea de projecció, i també de prestigi, envers l'esdevenidor va acompanyada d'una motivació més estrictament utilitària: la necessitat d'enregistrar l'experiència de la institució perquè aquesta serveixi de guia per orientar les seves actuacions futures.

5. PALOS, J. L. (1999), *De la defensa de les lleis al canvi de sobirania: Una lectura de la Guerra dels Segadors (1638-1644)*, pròleg al volum v dels *Dietaris de la Generalitat*, Barcelona, la citació a la pàgina xvii.

6. *Ibidem*, p. xviii.

L'exemple dels registres *Exemplaria* del capítol de la catedral de Barcelona ens serveix per il·lustrar aquesta idea. Es tracta de sis volums que, des de l'any 1536 fins al 1814, ofereixen una palpitant crònica històrica del capítol barceloní i, per extensió, de la Ciutat Comtal i del Principat de Catalunya. La iniciativa d'enregistrar els actes litúrgics, les solemnitats, els esdeveniments remarcables, etc., que afectaven la institució capitular i dels quals era convenient, a efectes jurídics i protocol·laris, tenir-ne memòria històrica, es deu al canonge, arxiver i destacat humanista Francesc Tarafa, el qual, en encetar el primer volum de la sèrie, deixà anotades les paraules d'explicació següents: «Llibre de coses que a perpètua memòria deuen ésser conservades en lo Arxiu de la Seu de Barcelona, açò que per sdevenidor d'aquelles en part se en pugen tràurer conseqüències en altres semblants coses fahedores⁷».

Les intitulacions i els proemis dels altres volums de la sèrie ens confirmen la finalitat utilitària d'aquests enregistraments, els quals eren efectuats normalment pels arxivers o els secretaris del capítol. El segon volum té com a encapçalament: «Dietari de coses notables, sive llibre de memòries de la Seu de Barcelona», i, més explícitament, el del volum sisè diu: «Títol de diverses notes i exemplars de cosas memorables per l'observansa de l'estil i consuetud de la iglésia catedral de Barcelona, les quals se han practicat en les funcions, festivitats i solemnitats que han occoregut fer-se en la present Iglesía». Més endavant manifesta ben precisament l'objecte de les anotacions: «Se adverteix als senyors arxivers i altres comissaris que continuaran a escriuir en lo present llibre les funcions, ho altres coses memorables, que havien de servir als presents i venidors per memòria de l'observansa i consuetud que té esta santa iglésia en ses funcions que procuren notar bé fielment totes les circumstàncies i menidències que se han practicat en aquelles funcions que hauran fet en present iglésia⁸».

La vida i la memòria d'aquestes institucions resten, en definitiva, dipositades i reflectides en els volums que pacientment van anotant escrivans o secretaris. Uns dietaris que, fins i tot, per si mateixos, independentment del que diu l'escrit que contenen, són un indicador de les trajectòries institucionals. Així, per exemple, hom pot observar com els apuntaments dels *Dietaris de la Generalitat* s'allargassen extraordinàriament des de les dècades finals del segle XVI i que els documents «cosits» al dietari (memorials, cartes, etc.) es fan més abundants; símptoma, entre altres coses, de la vitalitat de la institució que hom ha constatat en el mateix període en facetes tant de tipus administratiu i fiscal, com en d'altres de naturalesa política i simbòlica⁹.

El nostre propòsit en aquest article és donar notícia d'un dietari institucional fins ara ignorat: el dietari del Reial Consell Criminal, una institució que, d'ençà de les dècades finals del segle XVI i fins a la revolució de 1640, es convertirà en un referent fonamental del poder reial a Catalunya.

7. Arxiu de la catedral de Barcelona II, Dignitats i Oficis 11, Arxiu Capitular, *Exemplaria I*. Citat per SANABRE, J. (1948), *El archivo de la catedral de Barcelona*, Barcelona, p. 180.
8. *Ibidem*, p. 181. Un fragment del tom tercer de l'*Exemplaria* ha estat editat per SIMON, A. (2003), *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Barcelona, p. 179-234.
9. Bàsicament: PÉREZ LATRE, M. (2004), *La Generalitat de Catalunya en temps de Felip II*, Catarroja-Barcelona; del mateix autor: «L'arrelament de la Diputació del General. Pàtria i vertebració política a finals del Cinc-cents», a AA.DD. (2001), *Del patriotisme al catalanisme*, Vic, p. 31-50.

El Reial Consell Criminal i la tercera sala de l'Audiència

A partir del regnat de Ferran el Catòlic, la Reial Audiència —l'alt tribunal de justícia creat per Pere el Cerimoniós l'any 1365— es va anar esquinçant en diverses audiències separades per cadascun dels regnes de la Corona d'Aragó. Catalunya i Aragó tingueren audiència pròpia el 1493 i València, el 1506. Després, Felip II de Castella va establir una audiència per al regne de Sardenya el 1564 i per al de Mallorca el 1571¹⁰.

La Reial Audiència de Catalunya, tribunal suprem del Principat i allora òrgan consultiu dels virreis en matèries polítiques, sorgí de les disposicions de les Corts de Barcelona de 1493. Restà conformada inicialment per vuit juristes i dos jutges de cort encarregats dels assumptes criminals, tots naturals del país. En diverses Corts del regnat de Ferran el Catòlic i de Carles V, es reorganitzà aquesta planta inicial, però fou durant el regnat de Felip II quan les reformes foren més substancials, sobretot en el seu sentit polític.

A les Corts de Barcelona de 1563-1564, a les dues sales de l'Audiència que funcionaven des de les modificacions orgàniques de les Corts de 1512, s'hi afegí la creació d'un consell específic destinat a atendre els afers criminals¹¹. Aquest consell era integrat per vuit juristes i dos jutges de cort sota la presidència del regent de la Cancelleria. El consell, que havia estat creat amb l'argumentació de ser una resposta als problemes derivats de l'augment de la litigació, ben aviat es va convertir, tal com ha remarcat Miquel Pérez Latre, en el «nucli dur» del poder reial a Catalunya¹². Un centre o cor proreialista que es va articular a l'entorn d'un grup de juristes amb estrets lligams familiars i que tindria com a elements més destacats, en les dècades finals del segle XVI, Martí Joan Franquesa, els dos Francesc Puig (oncle i nebot), Francesc Sans i Miquel Terça¹³.

L'ús abusiu de les vies processals extraordinàries, les ingerències en els assumptes d'altres institucions com ara la Generalitat, el suport a la política de contra-

10. Sobre l'audiència medieval de la Corona d'Aragó, vegeu: TATCHER, M. T. (1987), *La Audiencia Real de la Corona de Aragón*, Barcelona; sobre la de València: CANET, T. (1986), *La Audiencia valenciana en la época foral moderna*, València; sobre la de Mallorca: JUAN VIDAL, J. (1994), «La instauració de la Reial Audiència al Regne de Mallorca», *Pedralbes*, núm. 14, p. 61-79; sobre la de Catalunya: FERRO, V. (1987), *El Dret Públic català: Les institucions a Catalunya fins al decret de Nova Planta*, Vic, p. 106 i s., i MOLAS RIBALTA, P. (1991), «La Reial Audiència i les Corts de Catalunya», a *Les Corts a Catalunya: Actes del Congrés d'Història Institucional*, Barcelona, p. 192-197.
11. Sobre el Reial Consell Criminal, vegeu: FERRO, V. (1987), p. 61 i p. 109-110; LALINDE ABADÍA, J. (1964), *La institución virreinal en Cataluña (1471-1716)*, Barcelona, p. 253 i s.; PÉREZ LATRE, M. (2003), *Entre el rei i la terra: El poder polític a Catalunya al segle XVI*, Vic, p. 113 i s., i 143 i s.; i les referències que n'ofereix SERRA, E. (1999) a «Constitucions i redreç: Corts de Montsó-Barcelona (1563-1564) i Corts de Montsó (1585)», a BELENGUER, E., *Felipe II y el Mediterráneo IV*, Madrid, p. 159-189.
12. PÉREZ LATRE, M. (2003), especialment p. 113 i s., i 143 i s.
13. Vegeu TORRAS RIBÉ, J. M. (1998), *Poders i relacions clientelars a la Catalunya dels Àustria*, Vic, especialment p. 44-63; del mateix autor: «El entorno clientelar de los virreyes de Cataluña durante el reinado de Felipe II», a BELENGUER, E. (1999), *Felipe II y el Mediterráneo III*, Madrid, p. 359-376.

faccions dels virreis, la creació d'una doctrina jurídicopolítica de tall absolutista, a més de diversos casos d'abús de poder i de corrupció econòmica, són alguns trets de l'actuació d'aquesta xarxa proreialista del Principat que tenia el Reial Consell Criminal com a base fonamental del seu poder. Cal remarcar que el Reial Consell Criminal i l'articulació d'aquesta xarxa proreialista al Principat no ha de ser considerada com un fenomen puntual o aïllat, sinó com una part de la política general de Felip II destinada a reforçar els suports socials i els instruments del poder reial en el conjunt de la Corona d'Aragó, especialment els alts tribunals de justícia¹⁴.

Les protestes dels procuradors catalans en les Corts de Montsó de 1585 contra el Reial Consell Criminal, motivades no solament pel fet que era la Diputació qui pagava els salaris dels jutges, sinó també per l'actuació política i processal d'aquests, va obligar el Rei Prudent a liquidar formalment el Consell Criminal. Tanmateix, les disposicions de les mateixes Corts asseguraren la continuïtat de les funcions del consell abolit a través de la creació d'una tercera sala de l'Audiència que tenia un caràcter mixt, civil i criminal. Aquesta tercera sala era integrada pel regent de la Cancelleria i per sis jutges, i, amb l'afegit del regent de la Tresoreria i tres jutges de cort del criminal, es convertia, sota la presidència del virrei, en un autèntic govern reial, car s'hi deliberaven i s'hi decidien les qüestions polítiques i de gràcia més transcendents de l'administració reial del Principat i dels Comtats, i per això era anomenada *Regium Consilium Criminale*. En definitiva, aquesta tercera sala no deixava de ser la continuació del Reial Consell Criminal creat a les Corts de 1563-1564 i teòricament abolit a les de 1585, i així ho interpretaven els lligats barcelonins enviats a Montsó, els quals consideraven que, de fet, el Reial Consell, lluny de desaparèixer, n'havia sortit reforçat: «lo fortificá més y li dóna més auctoritat que abans tenia [...], de manera que la dita tercera sala será lo Consell criminal y, a més de axò, será lo Consell supremo y superior als dos altres»¹⁵.

A les Corts de Barcelona de 1599, les pretensions abolicionistes del braç militar contra la tercera sala foren reconduïdes finalment pels partidaris reialistes, de manera que es produí només una reducció en el nombre dels jutges que la integraven, que passaren de sis a quatre, però restà prorrogada la seva existència fins a les properes Corts.

Com a institució, el Reial Consell Criminal no gaudia, ni de bon tros, ni dels recursos ni del nombre d'oficials i funcionaris que tenia la Diputació o el Consell de Cent; de fet, a banda dels jutges, només disposava de dos veguers reials, dos agutzils ordinaris i dos d'extraordinaris. Però el seu poder polític i judicial era formidable, tal com remarcaven els paers de Tàrraga al síndic enviat en representa-

14. Així ho interpreta Teresa CANET (1999), que considera que, amb la creació de les noves audiències i amb la seva ampliació i especialització jurisdiccional durant el regnat del Rei Prudent, es va produir un rearmament institucional de la Corona: «Al finalizar el siglo XVI la Audiencias reales —por lo que conocemos a tenor de los casos más estudiados, los de Cataluña y Valencia— se habían convertido, sin duda ninguna, en bastiones de la administración real sobre los reinos», vegeu: «Los tribunales supremos de justicia: audiencias y chancillerías reales», a BELENGUER, E. (1999), *Felipe II y el Mediterráneo III*, Madrid, p. 565-598.

15. Citat per PÉREZ LATRE, M. (2003), *Entre el rei...*, p. 116.

ció seva a les Corts de Montsó de 1585: «vuit hòmens comprenen tota Cathalunya y en lo criminal ells ho manen tot»¹⁶.

La voluntat d'afermament institucional del Reial Consell hom pot detectar-la en les disputes protocol·làries amb altres institucions, especialment amb la Diputació. Així, l'octubre del 1598, amb motiu de les funeràries que es preparaven a la ciutat de Barcelona pel traspàs de Felip II, la Generalitat i el Consell Reial tingueren una aspra disputa per la precedència en el dol, car els membres de Consell Reial s'afer-raven a anar al costat del virrei argumentant que «tots fan un cos», relegant així els diputats¹⁷. Finalment, l'entesa no fou possible i la capella ardent i els honors fúne-bres, que se celebraren el dia 9 d'octubre a la Seu, es feren sense els diputats del General¹⁸.

Un acarament semblant es produí als mesos d'abril i maig de l'any 1608 amb motiu de la processó que s'havia de celebrar per traslladar les relíquies de sant Ramon de Penyafort a una capella nova feta al convent de Santa Caterina. La dispu-ta, que tal com veurem més endavant va restar recollida en el dietari del Reial Consell, aixecà un rebombori considerable a la capital catalana. Segons el testi-moniatge de Jeroni Pujades: «los doctores del real consell, càrrech per càrrech, pre-tenian que la canselleria havia de precehir a la Diputació per ser més preminents los officials reals que los de la terra»¹⁹. El virrei duc de Monteleón i el bisbe pren-gueren partit pel Reial Consell, mentre que els consellers donaren suport als dipu-tats. Hèctor de Pignatello, duc de Monteleón, escriví a Felip III per tal que el monarca refrendés la preeminència dels oficials reials i, per la seva part, el Consell de Cent i la Generalitat enviaren sengles ambaixades a la cort de Madrid per defen-sar els drets protocol·laris dels diputats. Finalment, la processó pel trasllat de les despulles de sant Ramon no es pogué celebrar en la data prevista del 18 de maig i a Barcelona l'ambient polític s'enverinà. Un pasquí que circulà pels carrers de la ciutat deia:

Por un obispo collón,
Por un napolitano figón,
Por un regente brivón,
No se hizo la processión²⁰.

La peça satírica culpava el bisbe Rafael Rovirola, el virrei Monteleón i, espe-cialment, el regent Torner que finalment no s'hagués arribat a una entesa proto-col·lària per salvar la festa religiosa. Segons Jeroni Pujades, misser Torner era el

16. Ibídem, p. 116.

17. Així ho reporta al seu dietari el cavaller Frederic Despalau, qui, com a ambaixador de la Diputació, va intervenir directament en aquest conflicte protocol·lari. Vegeu SIMON, A. (1991), *Cavallers i ciutadans a la Catalunya del Cinc-cents*, Barcelona, p. 159. Aquest passatge també ha estat remarcat per PÉREZ LATRE, M. (2003), *Entre el rei...*, p. 131.

18. El *Dietari* de la Generalitat recull com «en aquest die se feren les obsèquies o capella ardent en la Seu, per lo dit senyor rey. E no y anà lo consistori de la present casa per no tenir hy loc conde-cent y tenir los occupat lo loc lo Concell Real», vol. III (1996), p. 329-330.

19. PUJADES, J. (1975), *Dietari II*, Barcelona, p. 59.

20. Reproduït pel mateix PUJADES, J. (1975), *Dietari II*, p. 64.

principal responsable de la manca d'entesa «perquè en los tractes de concert de anar lo real Consell a mà dreta y los diputats a la esquerra, no volia anar tras lo canceller sinó al costat a mà esquerra. Y los diputats no volian anar tras lo dit regent»²¹.

Les batalles protocol·làries eren només el reflex extern d'una lluita de fons que afectava qüestions clau de la sobirania: l'autonomia jurisdiccional de la Diputació respecte del poder monàrquic i l'atorgació (al rei o al rei i les Corts) de la *potestas iurisdicendi*, és a dir, la capacitat de legislar i interpretar les lleis. Uns enfrontaments ben visibles, tant en la teoria com en la pràctica polítiques, des de les dècades finals del segle XVI, i que anaren definint dos blocs institucionals enfrontats: d'una banda, el rei, el Consell d'Aragó, el virrei i l'Audiència, de l'altra, els braços, la Diputació i el Consell de Cent²².

El dietari del Reial Consell Criminal

El fragment de dietari que ara presentem i al qual atribuïm la condició de dietari del Reial Consell Criminal de Catalunya correspon al manuscrit 2338 de la Biblioteca Nacional de Madrid catalogat com a *Diario de los sucesos ocurridos en Cataluña y especialmente en Barcelona*. L'inventari dels manuscrits de la biblioteca madrilenya en fa la descripció següent: es tracta d'un document dels segles XVI i XVII d'un total de 165 folis, que disposa a més de quatre fulls de guardes i que amida 350 x 245 mm. El volum és recobert per una enquadernació del segle XVII feta en pergamí que amida 355 x 250 mm. Dit catàleg afegeix el comentari següent sobre el manuscrit: «letras de distintas manos, copia de documentos y reales cédulas, notas y títulos marginales, numerosos folios en blanco, dos foliaciones antiguas con correcciones, dos hojas de menor tamaño, una en latín otra en catalán».

No es tracta, per tant, d'un document desconegut. El que s'ha ignorat, o ha passat desaperçebut, ha estat la seva naturalesa de dietari del Consell del Criminal creat, tal com hem referit, a la Cort de Barcelona de 1563-1564 i substituït a la Cort de 1585 per una tercera sala de l'Audiència, que, amb l'afegit del regent de la Cancelleria, el regent de la Tresoreria i tres jutges de cort, constituïa el «nou Reial Consell».

Que fins ara hagi estat ignorada la seva naturalesa pot estar relacionat amb el fet que l'encapçalament i els primers vint-i-cinc folis del dietari falten i que el text s'inicia bruscament en la data del 22 d'agost de 1577. Tanmateix, tot i que la primera mà que escriu no és precisament generosa, sí que hom hi pot advertir ràpidament que es tracta d'un dietari sobre els afers de la Reial Audiència. El primer foli del fragment conservat diu:

21. Ibídem, p. 64.

22. Vegeu la visió general que n'ofereix ARRIETA, J. (1995), «La disputa en torno a la jurisdicción real en Cataluña (1585-1640): De la acumulación de la tensión a la explosión bélica», *Pedralbes*, núm. 15, p. 33-93.

Dijous a XXII.

Divendres a XXIII. Aquest dia anà, per manament de l'excelentíssim senyor lloctinent general, Sebastià Costa scrivà de manament de sa Magestat y secretari de dit senyor lloctinent general, y digué als molt reverents y magnífics diputats del present Principat de Catalunya que atès que sa Magestat los havia manat ab ses letres reals spedides per la Real Cancilleria responnent a les quexes que per sos agents li eren stades donades, que continuassen la obra de la casa d'els de posada que sos predecessors havien deliberat se fes y la obra de la dreçana de la present Ciutat. Al qual fou respost per dits diputats que ells tractarien sobre dites coses y après tornarien resposta a sa Exelència.

Dissapte a XXIII.

Diumenge a XXV.

Dilluns a XXV [sic]. Aquest, anant a publicar unas sentèntias en lo Palau Real lo magnífich regent de la cancelleria, acompanyat de altres oficials reals, trobà las portas mig ubertas, las finestras mig tencadas y tota la sala, y las vedrieras, plena de jaram y nius, y manà a Joan Riera, verguer real, que anàs a dir al que tenia càrrech de dita sala que tingués net y a punt lo dit lloch, y sinó que ell proveyria lo que seria de justítia. Y no trobant-lo en la casa li manà que ne.n digués a sa muller. E lo verguer feu relatió haver-ho fet así.

Dilluns a XXVI.

Dimarts a XXVII.

Dimecres a XXVIII.

Dijous a XXVIII. (Foli 26)

Aquesta mà va continuar posant datacions sense cap altra mena d' anotació fins al dijous 19 de desembre de 1577 (foli 29v.), encara que una altra mà va emplenar alguns dels espais deixats en blanc amb petits apuntaments fets posteriorment.

Després d'aquest primer gasiu redactor que trobem del dietari, d'altres mans més generoses hi fan anotacions prou extenses sobre nomenaments i traspassos dels jutges de l'Audiència, sobre l'activitat del Reial Consell i sobre la relació d'aquesta institució amb els consistoris radicats a la capital catalana. El manuscrit sempre segueix la forma d'un dietari, amb encapçalaments per als apuntaments de l'estil: «En aquest dia...», «Dijous que comptam...», etc. També s'hi reproduïxen exposicions orals de les ambaixades entre institucions, com ara, per exemple, la que féu el conseller en cap de Barcelona, Galceràn Burgués, el 26 de juliol de 1580, davant el virrei Francesc de Montcada. En aquest cas, l'escrivà del dietari precisà que el cap del consistori barceloní «digué aquestes o semblant paraules» (foli 54v.). Així mateix, s'hi copien algunes cartes que són considerades especialment rellevants i que eren llegides a les reunions del Reial Consell. És el cas d'una missiva de Felip II, datada el darrer dia del mes d'octubre de 1580, en la qual el monarca retia compte de la mort de la seva esposa, la reina Anna d'Àustria. El dietari refereix la sessió del Reial Consell del 20 de novembre de la manera següent: «Dimecres a XX. En aquest dia rebé lo Excelentíssim don Francisco de Moncada, comte de Aytona, una lletra de sa Magestat, la qual manà fos llegida en lo Real Consell, ajuntades totes les sales del civil y criminal. Y és dita lletra del tenor següent [...]» (foli 59). Una vegada reproduïda la carta reial,

el dietari continua dient: «y llegida dita lletra, mostrà lo magnífic regent, y tots los doctors del Real Consell, lo pesar que tenian de la gran pèrdua que havia fet lo present Principat» (foli 59v.), per prendre finalment diverses disposicions per al dol.

Les notícies que el text del manuscrit ofereix sobre les reunions del Consell Reial són un argument fonamental per atribuir el dietari a aquesta institució. Així, per exemple, de l'any 1579 trobem, en el mes de gener: «Diumenge a XI de dit. Aquest dia convocat lo Real Consell Criminal en casa del magnífic Regent la Real Cancelleria, fonch delliberat que encara que de rigor [...]» (foli 44); o en el mes de maig: «Dimarts a XVIII de dit mes de maig de l'any present MDLXXVIII. Aquest dia stant congregat lo Real Consell Criminal en les càrcers reals de la present ciutat de Barcelona [...]» (foli 45v.). A vegades, s'hi destaquen qüestions de protocol de l'Audiència. Així, el dietari refereix com se solucionà, el mes de setembre de 1582, la presència del noble Ferran Maimó, lloctinent de la batllia general, en una reunió del consell: «A XXIII de dit mes de setembre. En aquest dia ajuntades les dos sales del consell civil, fonch determinat per lo dit consell que lo noble don Ferrando Maymó, lloctinent de la Ballia General, que vingué cridat en lo dit Consell per tractar certs negossis, se assentàs après del més antich doctor del Consell, qui estava assentat a la mà dreta del señor lloctinent general, de manera que lo seu lloc venia après del canceller y del doctor més antich del consell» (foli 66v.).

Però també, al dietari, hi surten les disputes de protocol que enfrontaven el Consell Reial amb uns altres consistoris de la capital catalana en festes o actes públics diversos. Així, el mes de maig de 1608, el manuscrit refereix l'acarament entre els membres del Consell Reial i els diputats del General arran dels llocs que havien d'ocupar en la processó organitzada per traslladar les relíquies de sant Ramon de Penyafort a una capella nova feta al convent de Santa Caterina. El dietari, que fa una llarga relació de la picabaralla protocol·lària, diu, entre altres coses:

A 3 del sobredit mes de maig, lo senyor virrey manà ajuntar totes les tres sales a les quals proposà lo sobredit tracte li avien mogut algunes persones militars per a acomodar als dits diputats en la dita professó, y après de haver ventilat per espay de més de dos ores, resolgué lo dit Real Consell que no.s podia ni es devia admetre dit tracte per moltes causes y rahons se allegaven y particularment que lo Consel Real sempre que es anat y va en actes públics en forma de Consell ha acostumat de anar y va en dos fileres, ço és lo canceller y regent devant y tras de ells los doctors del Real Consell per sa antiguitat y que no.s pot ni deu admetre que alguna de dites fileres persona alguna si ja no fos de la matexa ualitat, ço es que fos de Consell Real de altre regne o província. Que com los diputats no sien de Consell Real ni ajen may acostumat de tenir loch en professons ni altres actes públics en los quals aya assistit lo Real Consell, se resolgué que no.s podia admetre dit tracte. (Foli 137)

Així mateix, els traspassos dels membres del Consell Reial i les funeràries organitzades en la seva memòria surten sovint al dietari, com és el cas de la defunció de Pere Sabater, ocorreguda el mes de juliol de 1578:

Dilluns ha 7. Aquest dia morí misser Pere Çabater, doctor del Real Consell y advocat fiscal patrimonial.

Dimarts ha 8. Aquest dia se ajuntaren las salas en lo Palau Real y de allí, presidint lo magnífich misser Francesc Puig, assessor de la governació de Cathalunya, per són grau, anaren en casa de dit misser Pere Çabater, y en lo modo acostumat estigueren allí fins que fonch lo cos soterrat y après se'n tornaren del mateix modo y orde de que se n'eran anats. (Foli 35)

El dietari també ressenya els exàmens i l'entrada dels nous membres del Reial Consell Criminal, com ara, per exemple, el del reputat jurista Antoni Oliba:

Dijous a 8. Havent entès per lo excelentíssim senyor lloctinent general que sa Magestat ens [ha] servit que en lo lloc del Consell Criminal que vagava per mort de misser Francesc Puig entrès micer Antoni Oliba, fonc per lo Consell Criminal examinat yscrit a sa Magestat de la bona opinió que.s tenia de la vida y fama de dit Oliba y fonc feta relatió de les bones lletres de aquell. (Foli 76v.)

En força ocasions els assumptes que refereix el dietari són acompanyats d'un epígraf o títol posat al marge esquerre que anuncia la matèria tractada: «Entrada de l'excelentíssim don Manrique de Lara», «Terna per a Mallorca», «Exàmen de micer Onofre Ferran per a doctor de la Real Audiència», «Jurament del canceller Jaume d'Agullana», «Indisposició de l'excelentíssim don Joan Terés y per ella creació y jurament de governador», etc.

El detall amb què són narrades algunes interioritats del Consell Reial ens referma en la idea que ens trobem davant el dietari d'aquesta institució. És el cas de l'arribada i el jurament com a virrei del duc d'Alcalà l'any 1619 (foli 157v. i següents). Seguint el nostre dietari, el 27 de juliol de 1619, el doctor Miquel Salbà i Vallseca, regent de la Reial Cancelleria, va rebre una carta del duc d'Alcalà, data-da a Sevilla el 9 de dit mes, en què li comunicava que el rei Felip III l'havia nomenat lloctinent general de Catalunya. Don Fernando Afán de Ribera i Enríquez va sol·licitar que el regent i els altres membres del Reial Consell anessin a Tarragona, on el nou virrei faria escala per mar i juraria en el càrrec de lloctinent general del Principat i dels Comtats. L'endemà, el dia 28 de juliol, es reuniren els membres del Consell Reial i interpretaren que la carta del duc d'Alcalà no obligava que el consell en bloc anés a Tarragona, ja que, si això es produís, deien, comportaria greus inconvenients pel normal funcionament del consell. Amb aquestes argumentacions decidiren que, per anar a rebre el virrei i formalitzar el jurament, hi anessin Francesc Bru, regent de la Reial Tresoreria, Miquel Sala, Montserrat Ramon, alguns jutges de cort i «demés ministres de la regia cort necessaris y acostumats anar a semblant jornades», els quals arribaren a Tarragona el dia 7 d'agost.

Tanmateix, a Tarragona, no se'n tenia cap notícia del duc d'Alcalà, i els membres del Consell Reial decidiren enviar correus marítims fins a Dénia per tal de saber quelcom sobre el viatge del nou virrei. El regent de la Tresoreria i els altres integrants del Consell Reial desplaçats a Tarragona s'estigueren a la ciutat imperial fins al 9 de setembre, dia en què determinaren, davant la manca de notícies, tornar cap a Barcelona. Després d'aquesta fallida expedició, el Consell Reial veié

com les galeres del duc d'Alcalà arribaren a la Ciutat Comtal el dia 15 de setembre i el nou virrei jurà el càrrec dos dies després.

Cal afegir-hi que els enregistraments del dietari són força irregulars en el temps. A vegades, s'hi anota que no ha ocorregut res rellevant per ser-hi apuntat. Així, referent al 1578, hi diu: «En los mesos de setembre, octubre y noviembre no agué cosa notable que scriure y per-so no.s continua res en lo present llibre» (foli 36); o, pel que fa al setembre de 1580, s'hi afirma que «en aquest mes no.s succeí cosa senyalada» (foli 57), i del mateix any també es diu: «en lo restant de aquest mes de nohembre ni en lo mes de dezembre no.s seguí cosa de notar sia» (foli 61v.).

El dietari finalitza al foli 165v., amb la còpia d'una carta dels membres del Consell Reial adreçada al rei i datada el 13 de juliol de 1628, que tracta de l'elecció de Gaspar Julià Pexo com a jutge de l'Audiència per a la promoció del doctor Francesc Aguiló al càrrec de regent del Consell d'Aragó.

Valoració de cloenda

El dietari que hem presentat del Reial Consell Criminal s'afegeix, així, als altres dietaris institucionals catalans fins ara coneguts. Cal dir que el dietari no solament havia estat ignorat, sinó que —fins on nosaltres sabem— la seva existència no surt esmentada per la documentació coetània que han fet anar els estudiosos. Per tant, a banda de les pistes que pot oferir el mateix manuscrit de la Biblioteca Nacional de Madrid, no disposem, almenys fins ara, d'informació que ens aclareixi aspectes sobre la seva cronologia, motivacions que portaren a llur redacció, autoria de les mans que el confeïren, etc. Podem suposar que el dietari va ser començat una vegada les Corts de 1563-1564 instituïren el Reial Consell Criminal i que els vint-i-cinc fulls que manquen del manuscrit de la Biblioteca Nacional de Madrid recollien el període de 1564-1577, però això no deixa de ser una hipòtesi. Igualment, desconexim si, després de la data de 1628, en què fineixen els enregistraments del manuscrit de Madrid, el dietari tingué continuïtat en un altre volum.

El fragment trobat que abraça tot just mig segle no té ni l'extensió ni la regularitat en els apuntaments d'altres dietaris institucionals com el de la Generalitat o el del Consell de Cent; tanmateix, la informació que ofereix sobre el Reial Consell, sobre els jutges de l'Audiència i, en general, sobre la vida política del Principat entre 1577 i 1628, fa desitjable la seva edició *in extenso*.

Però, a banda de l'interès que puguin tenir els enregistraments que conté, considero que és necessari remarcar la rellevància de la seva existència. Primerament, és una prova més de la riquesa de la dietarística catalana dels segles de la baixa edat mitjana i de l'alta edat moderna. Segonament, la seva realitat és un indicador més dels intents que, durant el regnat de Felip II, es van fer per afermar i potenciar el binomi format pel virrei i l'Audiència, tot construint, paral·lelament, un nucli de poder proreialista al Principat. El dietari seria un element que voldria dotar d'identitat i de memòria històrica una institució reialista que pugnava jurisdiccionalment amb unes altres —la Generalitat i el Consell de Cent— que havien esdevingut institucions cada vegada més representatives de la comunitat política catalana, i menys del poder reial.